

RUH MÜHƏNDİSLİYİ

Kitab çapı olmayan vaxtlarda sənətkarlar əsərini yazıb bitirəndən sonra, onu xətt ustası dəbi-rə (yazana) təhvil verərdilər ki, üzünü çıxarsın. Şeyx Həkim Nizami Gəncəvi ilk dastanı “Məxzən ul-əsrar” əsərini sübh açılan vaxt bitirdiyi an əlyazmasının surətini çıxaranı arayıb:

**Səbbəhəkullah səbah, ey dəbir,
Çun qələm əz dəst şodəm, dəst gir.**

Tərcüməsi:

**Sənin sabahını Allah xeyirli eləsin, ey yazan!
Əlimdən qələmi mən qoydum, sən götür.**

Xəttatlıq cismani alətlərlə meydana gətirilmiş ruhani həndəsədir. Xətt sənəti ruhani mühəndisliyin xarüqəsidir - deyirlər. İncəsənətin bütün növləri ruhani sferaya aiddir. Adi istifadə tələbatını yüksək səviyyədə ödəməkdən başqa, miniliklər boyu, hər bir məişət predmetini ustalarımız, həm də əvəzsiz incəsənət əsəri kimi yaratmağa vərdiş ediblər. Beşikdən məzar daşlarınadək üzərində naxışlar süslənən hər bir əşyanı əcdadlarımız gözəl görmək istəyib. Cəllə Cəlalühü Allah Təalanın yaratdığı gözəl dünyamızı daha da gözəlləşdirmək istəyindəndir ki, dulusçu, xalçaçı, memar, musiqiçi, mətbəxçi, dərzi, gülçü, bağçı...

bir sözlə, hər kəs öz sahəsində təkrarsız gözəlliklər yaradıb.

Minilliklər boyu toplanan ruhi-mədəni sərvətimizi kamil ustalarımız yaradıcılığın mücərrədləşdirib konkretləşdirmə mexanizminə uyğun təkmilləşdirərək çeşidli ornamentlər xəzinəsi meydana gətirib. İnsan həyatının istənilən temporitminə müvafiq sevindirən, düşündürən, kədərləndirən, ümid verən; bir sözlə, sözsüz təlqin diliylə danışan el miraslarımız məişətimizin, həyatımızın hər bir anında öz funksiyalarını yerinə yetiriblər. Ustalar böyük həvəslə işlərkən özlərini ən pozitiv hisslərə kökləyirdi ki, yaratdığı işinə müsbət enerjisindən hopdursun, daha gözəl, cəlbedici alınsın, alıcısına fərəh və rifah gətirsin. Bu keyfiyyətləri unuduğumuza görə, əntiq əşya sövdəgərləri asari-ətiqəmizi dəyər-dəyməzinə alıb dünya muzeylərinə baha qiymətə, həm də, əsasən özge xalqların əsəri kimi satıblar...

Xətt sənəti bizim üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, axı xəttat adı hərfləri yox, Allahın sözü olan Qurani Kərimin mətnindəki hərfləri yazır. Endirilən ilk ayədə "Allahın adıyla qələmlə yazılan sözləri oxu" - nidası gəlib.

58 Əl-Mücadilə surəsi 21-22-ci, 59 Əl-Həşr surəsi 3-cü

ayədə "Allah yazdı" ifadəsinin Müqəddəs Kitabımızda yer alması xətt sənətini müqəddəsləşdirdi. Ənənəvi bilgiyə görə, Ayın 28 mənzilinə müvafiq gələn dünyada ilk əlifbadakı 28 hərfi İdris Peyğəmbər icad edib. Xətt sənəti peyğəmbərlərlə də şəreflənib. Peyğəmbərlərdən Lut İbrahimin, Yəhya İbn Zəkəriyyə İsanın, Yusif Peyğəmbər isə Misir əzizi Putifarın katibləri olub. Şərəfli sənətlə məşğul olduqlarına görə, heç bir xəttat dəstəmaz almadan işləmir.

Əbu Reyhan Biruni "Hindistan" əsərində yazırdı ki, hindlilərdə, yunanlar kimi dəri üzərində yazı yazmaq ənənəsi yoxdu. Sokratdan soruşulanda, "niyə kitab yazmağı tərgitmisən?" - cavab verib ki, "mən bilikləri canlı insan ürəyindən ölü qoyun dərisinə köçürə bilmərəm". Yunan dilindəki "taumar" - yazılmış kağızın lülə kimi bükülməsi, əslində dilimizdəki "tumarlamaq" feilindən yaranan isimdir, axı o lüləni oxumaq üçün açanda mütləq tumarlayıb hamarlayırlar.

Bibliyanın (Biblos) adı Papiros sözündəndir. Qamışvari ot bitkisindən Misirdə ondan yelkən, möhkəm, qalın ip, kahinlər üçün ayaqqabı düzəldirdilər. Köklərini pörtüb içliyini yeyirdilər. Qurani Kərimdə 6 Əl-Ənam surəsinin 91-ci ayəsindəki "qəratise" sözü qədim Misir ərəbcəsindəki "papiros"dandır. Tövratın ikinci kitabı, XI babının 20-ci sətirində "Allah kəlamını yaz!" - əmri var.

İncəsənət qaynağının din olması çoxdan sübut olunmuş həqiqətdir. Odur ki, hər hansı dini ayinin icrasında vasitə olan bir sənət əsəri sonradan, müstəqilləşib incəsənətin sahəsinə çevrilir. Muğam, xalça, rəqs, ikona, simfonik əsərlər bu qəbildəndir. İndi muğam konsertlərində heç kəs dini mətnlər oxumur. Xalçalar üzərindəki qədim naxışlardan bir qisminin şər qüvvələri qovmaq üçün toxunduğunu az adam bilir. Rəqslərin spirik qaynaqlı olmasını mütəxəssislər yaxşı öyrə-

nib. İkona və freskalardan tabloyadək keçən rəngkarlıq sənətinin mövzuları sonradan ruhaniyyətdən məişət müstəvisinə endi. XVII yüzilliyin sonlarından kilsə musiqisi olan bəstələr simfonik əsərlərə çevrildi. Xəttatlıq sənəti də bu qəbildəndir.

Azərbaycanda xətt sənətinin tarixi, təəssüf olsun ki, mükəmməl öyrənilməyib. Ayrı-ayrı sənətkarlara həsr olunmuş məqalələr bu problemi tam həll etmir. MASONLARIN TƏHRİKİYLƏ XIX YÜZİLLİKDƏ BAŞLAMIS MÜSƏLMAN XALQLARIN ƏLİFBASINI LATINLAŞDIRMAQ İSTƏYİ XX YÜZİLLİKDƏ TÜRKİYƏ CUMHURİYYƏTİ VƏ SSRİ-DƏ BAŞ TUTDU. ÖLKƏMİZDƏ ÜÇ DƏFƏ (1926, 1938/1940, 1992) KEÇİRİLƏN ƏLİFBA İSLAHATI BABLARLA MƏNƏVİ ƏLAQƏNİ QIRMAĞA HESABLANMIŞDI.

Ərəb əlifbası ərəb və fars dillərinin tədrisi istisna olunmaqla ümumtəhsildən kənar qalsa da, estetik gözəllik baxımından incəsənət əsəri kimi xətt sənətində yaşamaqdadır, çağdaş xəttatlarımız var və onların əsərləri babalarımızın sənətkarlıq xüsusiyyətlərilə müqayisədə heç də geri qalmır.

Bu söhbətləri tanımaq istədiyim ustad xəttatla vaxtaşırı edirik. Məşhur çağdaşımızı hələ yeniyetməliyimdən tanıyıram. 1956-cı ildə Bakıda dünyaya gəlib boya-başa çatan Yavər Şahsuvar oğlu Əsədovun əslı Cabrayıl bölgəsinin Maralyan kəndindəki ağır seyidlərindəndir. Ədəbiyyat tariximizdə tanınmış böyük sənətkarlardan olan Aşıq Pəri onun ulu nənesidir. Oğlunun adını yuxusunda Səmayə xalaya uşaq doğulmamışdan qabaq ulu bir nurani ağsaqqal demişdi...

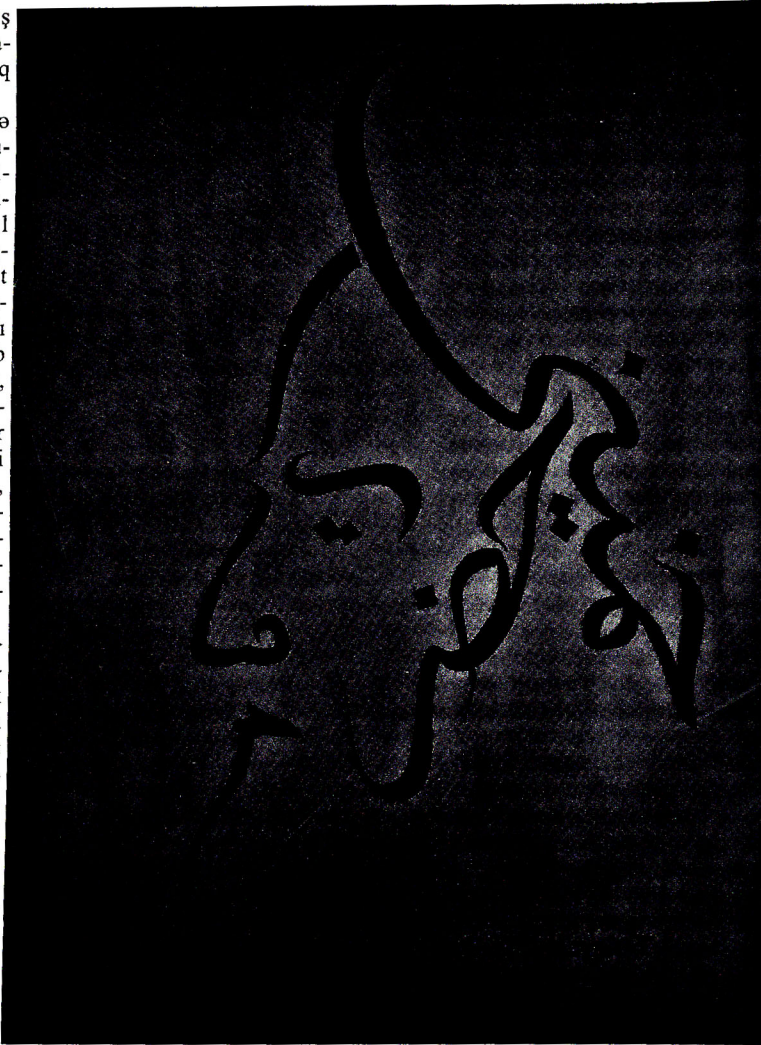
Sovet dövrünün ateizm mühitində tərbiyə alsaq da, bizi babalarımızın mənəvi irsi azalmayan cazibəsilə özünə çəkirdi. Mən söz sənətini, Yavər təsviri sənət sahələrini öyrənirdi. Şagirdlik, tələbəlik illərindən möhkəmlənən dostluğumuz uzunömürlü oldu. Düşünürəm ki, Allah-Təala

adama istedad vergisi bəxş edibse, onu hansı istiqamətə yönəltse, mütləq uğur qazanacaq.

Yavər Əzim Əzimzadə adına Rəssamlıq Texnikumunda Rəngkarlıq fakültəsini bitirəndən sonra, dahi sənətkarımız Mikayıl Abdullayevdən də rəngkarlığın sirlərini İncəsənət İnstitutunda öyrəndi. Rəngkarlıq işlərilə çoxsaylı sərgilərdə görüldü. Kitab qrafikası ilə məşğul oldu, illüstrasiyaları çoxsaylı kitabları bəzədi. Miniatur sənətinin yeni örnəklərini yaratdı. Karikatura, şarj, manqa sənətilə maraqlandı, bu sahədə qələm sınağı, ölkəmizin sərhədlərindən kənarlarda da istedadlı sənətkar kimi tanındı.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətindən müvəqqəti alınan bolşevik hökuməti 72 ildən sonra çökdü. Müstəqilliyimiz bərpa olundu. Yavərin çalışdığı əzəmətli "Kommunist" qəzeti əvvəlcə adını dəyişdi, sonra tamamilə durdu. Dövlət gerbimizin bərpası işini ona tapşırırlar yanılmadı. İndi qürurlandığımız bu gerb Yavər fırçasının sığalını görüb.

O vaxtlarda Yavər ərəb

əlifbasını öyrənmək istəyini mənə bildirdi. Hər gün görüşdük, yorulmadan məşq etdiyi üçün bir həftəyə hərfliəri tamam-kamal öyrənməklə bərabər, gözəl yazmağı da bacardı. Burada genetik yaddaşın oyanıb aktivləşməsini görməmək mümkün deyil. Əcnəbi ölkələrdə yaşayan soydaşlarımıza ünvanlanan ərəb əlifbasıyla Bakıda dərc edilən mətbuatda və kitablarda onun gözəl xətti görüldü.

Yavər xəttatlıq sənətilə ciddi məşğul olmağa başladı. İkiillik ərəb dili kursunu bitirdi. Bir xəttatlıq əsərinə görə İraqdan ona hökumət təltifi kimi ancaq hökmdar ailəsi üçün az sayda İsvaçerdə xüsusi hazırlanmış qızıl qol saati göndərdilər... Sonra İraqa müxalif olan yerdən bir nadürrüst, qonaq kimi gəldi və... saati oğurlayıb yoxa çıxdı. Özünü rəssam kimi təqdim edən oğru yaşadımı böyük mehmanpərvərliklə evində qonaqlayan sənətkarın səhərişi gün saati yerində tapmayanda hansı hisslər yaşadığını təsvir etmək istəməzdim. Pak sadələvhlüyün müqabilində məkri, ənənəyə sədaqət qarşılığında xəyanəti gören sənətkar bu ağrıyı indiyəcən unuda bilmir, axı çalınmış mükafat qızıldan olduğuna görə deyil, sənətə verilən yüksək qiymət kimi ona çox əzizdi.

Xətt sənətində "Əqlami - sitte" deyilən əsas altı növ var: ucu 2 mm olan qələmlə yazılan Süls, Tövqi, Mühəqqəq, ucu 1 mm olan qələmlə işlənən Reyhani, Nəsx, Riqə xətləri. Xəttatlıq müsabiqələrinə ancaq bu xətlərin hamısında gözəl yazmağı bacaranları cəlb edirlər. Yavər, Orta yüzilliklərin rəsmi dövlət dəftərxalarında işlənən Təliq və Divani xətlərini, daha sonra yaranmış Nəstəliq və Şikəstə xətlərini də gözəl yazmağı bacarır.

Yavər İrandakı xəttatlıq müsabiqələrində vaxtaşırı iştirak edib birinci oldu. Onun xəttillə zövqlə yazılmış sənət əsərləri sərgi salonlarında nümayiş etdirildi, kitab səhifələrinə düşdü, em-

blemlərə çevrilib yayıldı.

Rəssam olduğundandır ki, art-kalliqrafiyada (yazı ilə rəsmçəkmə) da böyük uğurları oldu. Məndən fərqli olaraq Yavər çox səliqəlidir. İşlədiyi masanın üstünə qoyduğu qələmdanda müxtəlif ölçülü fırçalar, yumşaq qrafitli karan-daşlar, qarğı, qamış, taxta və qaz lələyindən olan qələmlər, iti qələmtəraş, pozan, içində baramadan lika olan hoqqa-mürəkəkəbqabı, qayçı, yazılmağa hazır ağ kağız topası, elektrik lampası ilə işləyən özünün düzəltdiyi surətköçürmə cihazı həmişə onu intizarla gözləyir, bir vaxtlar o, Memarlıq və İnşaat universitetində işləyib, indi Bakı Dövlət Universitetində çalışır. Xətt sənətini tələbələrə sevvə-sevvə öyrədir. Öz uşaqlarının hamısı rəssamlığı, xəttatlığı yüksək səviyyədə bacarır. Sənətinin Məcnunudur. Hər gün çalışır, yeni-yeni eksperimentlər etməklə xətt sənəti kəri-feylərinin sirlərini açmağa cəhdlər edir. Son axtarışları Makuli adlı yazı növü ilə bağlıdır, bu sahədə daha çox məşğul olub. "Makuli" sözü qala kimi sığınacaq, sət yer anlamındadır. Kufi xəttillə böyük bənzərlikləri olan, dik, kəskin köşəli, həndəsi görünüşlü bir yazı növüdür. İslamiyyətdən öncə də vardı. Şahmat taxtasına bənzədiyi üçün makulinin başqa bir adı "Xətti-Şətrənci"dir, memarlıqda geniş istifadə olunub, İncə və Cəli növləri var. İndi hamının unuduğu bu xətt növünə özünün çalışmaları ilə təzə nəfəs verdikcə, uşaq kimi sevinir, fərəhini bölmək üçün dostlarına telefon açır. Bir gün Yavər mənə zəng vurub dedi:

- Əzizim Firudin Qurbansoy, tapdığım təzə üsulla, Makuli-Kufi xəttillə adımı yazacağam.

- Sən mənim imzama çək, mən də haqqında görüm bir, nə yazıram.

Yavər sözünün üstündə durub, dediyini elədi. Mənsə hələ indiyəcən onun haqqında yazıya haradan və necə başlamağı tapa bilmirəm...